

Anna Fabisiak, Anna Kaźmierczak

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

WYDATKI NA ŻYWNOSĆ W GOSPODARSTWACH DOMOWYCH PRACOWNIKÓW I ROLNIKÓW W POLSCE W LATACH 1999-2009

FOOD EXPENDITURES IN EMPLOYEE AND FARM HOUSEHOLDS IN POLAND IN THE PERIOD 1999-2009

Słowa kluczowe: wydatki, artykuły żywnościowe, gospodarstwa domowe pracowników i rolników

Key words: expenditure, food products, employee and farm households

Abstrakt. Przedstawiono ważną i ciągle aktualną problematykę kształtowania się wydatków na wybrane artykuły żywnościowe w polskich gospodarstwach domowych pracowników i rolników w latach 1999-2009. Poziom przeciętnych miesięcznych wydatków na żywność na osobę w latach 1999-2009 był wyższy w gospodarstwach domowych rolników w porównaniu do gospodarstw domowych pracowników. W obu grupach społeczno-ekonomicznych średnioroczne tempo zmian analizowanych wydatków wynosiło -0,6%.

Wstęp

Badanie wydatków na żywność na podstawowe artykuły żywnościowe w polskich gospodarstwach domowych stanowi klasyczny problem badawczy o długoletniej tradycji. Wynika to z faktu, że rezultaty tego rodzaju badań mają duże znaczenie przy formułowaniu ocen dotyczących sytuacji ekonomicznej gospodarstw domowych i poziomu wyżywienia.

Rynek żywnościowy w Polsce stwarza gospodarstwu domowemu możliwość różnicowania sposobu odżywiania się i pozwala na pełne zaspokojenie potrzeb żywnościowych. Niektóre gospodarstwa domowe muszą niestety ograniczać spożycie żywności z powodu małych możliwości nabywczych [Goryńska-Goldman, Sznajder 2005].

Celem artykułu było porównanie i ocena wielkości oraz struktury wydatków na żywność w Polsce w latach 1999-2009. Przedmiotem badań są gospodarstwa domowe pracowników i rolników.

Material i metodyka badań

W pracy wykorzystano pierwotne i wtórne dane Głównego Urzędu Statystycznego dotyczące badań budżetów gospodarstw domowych z lat 1999-2009. Badania te są prowadzone metodą reprezentacyjną, która pozwala na uogólnienie (z określonym błędem) uzyskanych wyników na wszystkie gospodarstwa domowe w kraju. Od 1993 r. GUS stosuje miesięczną rotację gospodarstw domowych. Polega ona na tym, że w ciągu roku co miesiąc badanie podejmuje inne gospodarstwo domowe, które prowadzi przez ten okres zapisy przychodów i rozchodów w specjalnych książeczkach budżetowych. Od 2005 r. GUS w badaniach budżetów gospodarstw domowych wyróżnia 5 podstawowych grup gospodarstw: pracowników, rolników, pracujących na własny rachunek, emerytów i rencistów oraz utrzymujących się z niezarobkowych źródeł [Rocznik Statystyczny 2009]¹.

Realizacja postawionego celu wymaga zastosowania specyficznego zespołu narzędzi analitycznych, jako narzędzia statystyczne wybrano:

1. Analizę wariancji, która posłużyła do badania stopnia jednorodności zbiorowości gospodarstw domowych pracowników i rolników na podstawie dekompozycji wariancji ogólnej S^2 na dwa składniki: wariancję wewnątrzgrupową (S_w^2), wariancję międzygrupową (S_m^2).

Wariancję wewnątrzgrupową oraz wariancję międzygrupową oblicza się na podstawie poniższych wzorów:

$$S_w^2 = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^g f_i s_i^2 \quad S_m^2 = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^g f_i (\bar{x}_i - \bar{x})^2$$

¹ W każdym miesiącu 2009 r. badaniem objętych było 3132 mieszkań. Zatem wyniki roczne dotyczą gospodarstw domowych zamieszkujących w 37584 mieszkaniach. Faktyczna liczba zbadanych gospodarstw domowych wyniosła 37302 [Rocznik Statystyczny 2009].

gdzie:

f_i – liczebność i -tej grupy,

$\bar{x}_i$ – średnia arytmetyczna i -tej grupy,

s_i^2 – wariancja i -tej grupy:

$$S_i^2 = \frac{1}{f_i} \left(\sum_{i=1}^{f_i} x_i^2 - \frac{1}{f_i} \left(\sum_{i=1}^{f_i} x_i \right)^2 \right)$$

$$n = \sum_{i=1}^g f_i \text{ – łączna liczebność } g \text{ grup,}$$

$$\bar{x} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^g f_i \bar{x}_i \text{ – ogólna średnia arytmetyczna } g \text{ grup.}$$

Natomiast wariancję ogólną S^2 można zapisać w postaci: $S^2 = S_w^2 + S_m^2$. Badana zbiorowość jest tym bardziej jednorodna, im mniejsza jest wariancja międzygrupowa w stosunku do wariancji wewnątrzgrupowej [Wysocki, Lira 2005].

- Analizę średniorocznego tempa zmian, którą wykorzystano do scharakteryzowania średniego tempa zmian wydatków ogółem i wydatków na żywność oraz spożycia wyszczególnionych grup artykułów żywnościowych w całym badanym okresie. Stopę zmian obliczono na podstawie wszystkich wyrazów szeregu czasowego za pomocą wzoru [Wysocki, Lira 2005]:

$$r_g = \frac{-3m + \left(9m^2 + 24m(n-1) \left(\frac{1}{y_l} \sum_{i=1}^n y_i - n \right) \right)^{1/2}}{2m(n-1)} 100\%$$

gdzie:

$$m = n(n+1).$$

- Analizę elastyczności wydatków na żywność względem dochodu, która posłużyła do określenia wpływu zmian dochodu na zmiany wydatków na poszczególne produkty żywnościowe. Do obliczenia współczynnika dochodowej elastyczności popytu wykorzystano poniższy wzór [Woś 2003]:

$$E_d = \frac{\Delta P}{P} : \frac{\Delta D}{D}$$

gdzie:

$$\frac{\Delta P}{P} \text{ – względna (procentowa) zmiana popytu (wydatków),}$$

$$\frac{\Delta D}{D} \text{ – względna (procentowa) zmiana dochodów.}$$

Ze względu na krótki zakres czasowy objęty badaniami (lata 1999-2009), współczynniki elastyczności dochodowej popytu obliczono na podstawie zmiany jaka wystąpiła w poziomie wydatków gospodarstw domowych w pierwszym i ostatnim roku badanego okresu.

Wyniki badań

Z przeprowadzonych badań wynika, że zarówno w gospodarstwach domowych pracowników, jak i rolników w latach 1999-2009 nastąpił spadek wydatków na żywność liczony w cenach stałych. W gospodarstwach domowych pracowników przeciętne miesięczne wydatki na żywność na osobę w 2009 r. kształtowały się na poziomie 203,8 zł i były o 6,5% niższe od analogicznych wydatków poniesionych przez te gospodarstwa w 1999 r. W przypadku gospodarstw domowych rolników różnica w rozchodach na artykuły żywnościowe między latami 1999 a 2009 wyniosła prawie 9%. W ostatnim roku badanego okresu było to 221,6 zł. W przypadku obydwu grup gospodarstw domowych średnioroczne tempo zmian wydatków na żywność wyniosło -0,6%. Kształtowanie się przeciętnych miesięcznych wydatków na żywność na osobę w gospodarstwach domowych pracowników i rolników przedstawiono w tabeli 1.

Miara zmienności jaką jest wariancja posłużyła do określenia zróżnicowania przeciętnych miesięcznych wydatków na żywność w gospodarstwach domowych pracowników i rolników. Wariancja międzygrupowa stanowiła 26,4% wariancji wewnątrzgrupowej, co oznacza, że wydatki na żywność na osobę w gospodarstwach domowych pracowników i rolników nieznacznie różnią się między sobą.

Tabela 1. Przeciętne miesięczne wydatki na żywność w gospodarstwach domowych pracowników i rolników w latach 1999-2009 (ceny stałe z 2009 r.)

Table 1. Average monthly food expenditures in employee and farm households in the years 1999-2009 (in 2009 prices)

Rok/ Year	Wydatki miesięczne [zł/os.]/ Monthly expenditures [PLN/head]	
	gospodarstwa domowe/ household type	
	pracowników/ working households	rolników/ farm households
1999	217,85	243,14
2000	234,12	262,08
2001	216,74	241,32
2002	199,88	228,93
2003	203,17	228,19
2004	212,82	235,38
2005	197,80	218,33
2006	199,36	222,86
2007	213,44	235,53
2008	217,61	237,95
2009	203,78	221,57

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Source: own study based on GUS data

pieczywo i produkty zbożowe na osobę spadały średniorocznie o 0,81% w gospodarstwach domowych pracowników oraz o 0,69% w gospodarstwach domowych rolników.

Ważne miejsce pod względem wielkości przeciętnych miesięcznych wydatków na żywność na osobę zarówno dla gospodarstw domowych pracowników, jak i rolników zajmują wydatki na warzywa. W 2009 r. przeciętny miesięczny poziom tych wydatków na osobę w obu grupach gospodarstw domowych był zbliżony i kształtował się na poziomie około 23,43 zł. Udział wydatków na warzywa w wydatkach na żywność był wyższy niż na owoce. Na warzywa gospodarstwa domowe pracowników i rolników przeznaczyły w 2009 r. odpowiednio 11,4% oraz 10,7% ogółu wydatków na artykuły żywnościowe. Natomiast na owoce przeznaczono od 4,9% ogółu wydatków na żywność w gospodarstwach domowych rolników do 5,6% w gospodarstwach domowych pracowników. W przypadku rodzin pracowników zaobserwowano w całym analizowanym okresie silną tendencję spadkową wydatków na owoce. W 2009 r. w

Rezultaty przeprowadzonych badań wskazują, że obydwie grupy gospodarstw domowych najczęściej wydają na mięso. W 2009 r. przeciętne wydatki miesięczne na osobę na mięso w gospodarstwach domowych pracowników wyniosły 60,4 zł, natomiast w gospodarstwach domowych rolników kształtowały się na poziomie 76,6 zł (tab. 2). W przypadku gospodarstw domowych współczynniki elastyczności dochodowej popytu na mięso były bardzo zbliżone i wynosiły około 0,33%, zatem wzrost dochodu w tych grupach gospodarstw o 1% wiąże się ze wzrostem ich wydatków na mięso o 0,33%. W strukturze wydatków na żywność w obu grupach społeczno-ekonomicznych wydatki na mięso w 2009 r. stanowiły najważniejszą pozycję, w przypadku rolników udział ten wyniósł 34,6%, natomiast dla pracowników 29,6% (tab. 3 i 4).

Drugą pozycję pod względem wielkości rozchodów na poszczególne artykuły żywnościowe w przypadku obu grup gospodarstw domowych zajmują wydatki na pieczywo i produkty zbożowe. W 2009 r. rodziny pracowników przeznaczyły na ten cel 18,1% ogółu wydatków na żywność, a rodziny rolników 16,8%. Przewaga w strukturze rozchodów na artykuły żywnościowe wydatków na pieczywo i produkty zbożowe w gospodarstwach pracowników nie przekłada się na przewagę wartościową. Przeciętne miesięczne wydatki na pieczywo i produkty zbożowe w 2009 r. wyniosły dla gospodarstw domowych pracowników 36,81 zł, natomiast dla gospodarstw domowych rolników 37,26 zł. W badanym okresie (1999-2009) przeciętne miesięczne wydatki na

Tabela 3. Struktura przeciętnych miesięcznych wydatków na żywność w gospodarstwach domowych pracowników
Table 3. The structure of average monthly food expenditures in the working households

Wyszczególnienie/ Food or food category	Struktura miesięcznych wydatków/ Structure of monthly expenditures [%]		
	1999	2004	2009
Pieczywo i produkty zbożowe/ <i>Bread and cereal products</i>	16,56	17,70	18,06
Mięso/ <i>Meat</i>	31,40	29,94	29,64
Ryby/ <i>Fish</i>	3,01	2,94	3,22
Mleko/ <i>Milk</i>	3,37	3,33	3,02
Jogurty i napoje mleczne/ <i>Yoghurt and dairy drinks</i>	2,05	2,02	2,12
Sery/ <i>Cheese</i>	5,40	6,24	5,94
Jaja/ <i>Eggs</i>	2,33	2,66	2,37
Oleje i pozostałe tłuszcze/ <i>Oils and fats</i>	6,03	5,48	4,78
Owoce/ <i>Fruit</i>	6,90	6,10	6,08
Warzywa/ <i>Vegetables</i>	11,54	10,95	11,38
Cukier, dżem, miód, czekolada i wyroby cukiernicze/ <i>Sugar, jam, honey, chocolate and confectionary</i>	6,45	7,17	6,85
Napoje bezalkoholowe, w tym: / <i>Nonalcoholic drinks, of which:</i>	8,45	8,73	9,84
– soki owocowe i warzywne / <i>including fruit and vegetables juices</i>	1,92	1,95	1,49

Źródło: jak w tab. 1

Source: see tab. 1

Tabela 2. Przeciętne miesięczne wydatki na poszczególne artykuły żywnościowe w gospodarstwach domowych pracowników i rolników w latach 1999-2009 w cenach stałych z 2009 r. (w liczniku przedstawiono dane dla gospodarstw domowych pracowników a w mianowniku rolników)
 Table 2. Average monthly food expenditures in the working and farm households in the period 1999-2009 in 2009 prices (in the numerator figures for employee and in the denominator figures for farm households)

Lata Years	Miesięczne wydatki zł/osobę/Monthly expenditures [PLN/per capita]														
	pieczywo i produkty zbożowe bread and cereal products	mięso/ meat	ryby/ fish	mleko/ milk	jogurty/ yoghurts	sery/ cheese	jaja/ eggs	oleje i pozostałe tłuszcze/ oils and other fats	w tym: masło/ including butter	tłuszcze roślinne/ vegetable oils	owoce/ fruits	warzywa/ vegetables	cukier/ sugar	napoje bezalkoholowe/ nonalcoholic drinks	soki owocowe i warzywne/ fruit and vegetable juices
1999	42,18 43,26	62,93 77,60	6,63 5,51	7,02 12,72	4,21 1,31	10,79 8,97	5,31 8,07	13,14 14,98	4,77 4,96	7,36 7,58	16,33 12,75	23,67 22,82	14,91 15,33	16,15 10,59	3,68 0,82
2000	46,51 48,97	68,96 83,28	6,85 5,32	7,56 13,05	4,16 1,47	12,18 9,75	6,15 8,97	12,92 14,87	5,08 5,15	6,78 7,21	15,09 12,61	25,39 25,71	16,82 19,49	16,25 10,61	3,79 0,97
2001	43,16 44,60	64,88 81,06	6,82 6,15	6,92 11,88	3,67 1,45	11,30 9,56	5,62 8,08	11,04 13,44	4,12 4,80	5,87 6,43	14,38 11,87	23,87 23,71	14,00 14,46	15,74 10,68	3,69 0,93
2002	38,83 40,38	57,15 74,15	5,84 5,35	6,61 11,74	3,68 1,64	10,88 9,01	4,98 7,79	11,28 13,40	4,41 4,83	5,80 6,27	12,98 11,85	23,71 24,20	13,52 14,46	15,58 10,83	3,56 1,18
2003	38,79 39,86	57,85 76,04	5,92 4,80	6,84 12,26	4,05 1,55	11,65 9,33	5,69 8,12	11,56 13,76	4,83 4,91	3,34 3,76	13,67 11,47	22,45 22,39	13,96 14,23	17,13 10,98	3,84 1,10
2004	39,77 41,23	64,37 81,21	5,88 4,74	6,80 11,52	4,07 1,43	12,23 9,46	5,96 8,61	12,00 13,71	5,02 5,16	3,49 3,88	12,45 10,98	22,89 22,16	15,32 17,09	17,05 10,90	3,80 1,12
2005	36,59 37,49	59,15 76,27	5,89 5,24	6,82 10,27	3,54 1,64	11,19 9,12	5,31 7,91	10,45 11,81	4,10 4,27	3,20 3,44	11,42 10,02	23,52 24,06	13,08 13,75	16,35 11,17	3,56 1,35
2006	37,13 38,08	57,07 75,87	6,05 5,14	6,66 10,28	3,71 1,88	11,41 8,97	5,19 7,58	9,87 11,13	3,88 4,05	5,13 5,32	11,80 10,44	25,50 27,30	13,64 14,16	18,18 12,64	3,82 1,56
2007	40,58 42,06	63,53 82,31	6,53 5,63	6,98 10,01	4,32 2,26	12,28 9,25	5,24 7,69	10,55 11,95	4,20 4,50	5,51 5,75	12,92 11,70	23,56 25,74	14,00 14,12	19,55 14,08	3,18 1,45
2008	41,70 43,44	64,54 82,83	6,98 6,16	7,10 10,41	4,40 2,41	12,50 9,63	5,30 7,77	10,98 12,51	3,97 4,37	6,17 6,42	12,87 11,62	22,82 23,69	14,37 14,30	20,82 14,85	3,31 1,47
2009	36,81 37,26	60,40 76,64	6,57 6,06	6,16 9,24	4,32 2,47	12,1 9,57	4,82 6,93	9,75 11,26	3,52 3,66	5,44 5,85	12,38 11,49	23,19 23,67	13,95 14,79	20,06 14,53	3,03 1,42

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Source: own study based on the CSO data

Tabela 4. Struktura przeciętnych miesięcznych wydatków na żywność w gospodarstwach domowych rolników

Table 4. The structure of average monthly food expenditures in farm households

Wyszczególnienie/ Specification	Struktura miesięcznych wydatków/Structure of monthly expenditures [%]		
	1999	2004	2009
Pieczywo i produkty zbożowe/Bread and cereal products	15,58	16,66	16,82
Mięso/Meat	34,78	34,37	34,59
Ryby/Fish	2,27	2,16	2,74
Mleko/Milk	5,59	5,15	4,17
Jogurty i napoje mleczne/Yoghurt and dairy drinks	0,59	0,65	1,11
Sery/Cheese	4,11	4,41	4,32
Jaja/Eggs	3,24	3,52	3,13
Oleje i pozostałe tłuszcze/Oils and fats	6,41	5,79	5,08
Owoce/Fruit	5,17	4,80	5,19
Warzywa/Vegetables	10,94	10,01	10,68
Cukier, dżem, miód, czekolada i wyroby cukiernicze/Sugar, jam, honey, chocolate and confectionary	6,02	7,11	6,68
Napoje bezalkoholowe/Nonalcoholic drinks	5,09	5,08	6,56
w tym: soki owocowe i warzywne/including fruit and vegetables juices	0,39	0,52	0,64

Zródło: jak w tab. 1

Source: see tab. 1

natomiast pracownicy przeszło 2-krotnie więcej – 3,03 zł. W badanym okresie wydatki na soki owocowe i warzywne w przypadku gospodarstw domowych pracowników wykazywały tendencję malejącą, natomiast w gospodarstwach domowych rolników wzrosły o 74%.

Istotne różnice pomiędzy gospodarstwami domowymi pracowników i rolników występują w wielkości środków przeznaczanych na zakup mleka. Ich przeciętny poziom w 2009 r. kształtował się następująco: 9,24 zł miesięcznie na osobę w gospodarstwach domowych rolników oraz 6,16 zł pracowników. Sytuacja odwrotna występuje z kolei w wydatkach na jogurty i napoje mleczne. W 2009 r. rodziny pracowników przeznaczały na ich zakup przeciętnie 4,32 zł na osobę miesięcznie, a rodziny rolników zaledwie 2,47 zł, czyli prawie o połowę mniej. Należy jednak podkreślić, iż w ostatniej wymienionej grupie w analizowanym okresie zaobserwowano wzrost wydatków na jogurty i napoje mleczne średniorocznie o 5% oraz spadek wydatków na mleko średniorocznie o 2,1%. Warto dodać, że dla gospodarstw domowych rolników charakterystyczny jest wysoki poziom elastyczności dochodowej popytu na jogurty i napoje mleczne, który wynosi 1,41%, co oznacza, że produkty te są dla rolników dobrem luksusowym.

Produktem, na który w 2009 r. w gospodarstwach domowych rolników przeznaczono przeciętnie miesięcznie na osobę większe środki w porównaniu do gospodarstw pracowników były także jaja. Wydatki te kształtowały się odpowiednio: 6,93 i 4,82 zł. W badanym okresie poziom wydatków na jaja zmniejszał się w gospodarstwach domowych rolników – średnioroczne tempo wynosiło -0,23%, natomiast wzrastał w przypadku gospodarstw domowych pracowników – średniorocznie o 0,33 %.

Odwrotną tendencję odnotowano w wydatkach na sery. W gospodarstwach domowych rolników kształtowały się one w 2009 r. na poziomie 9,57 zł na osobę miesięcznie, natomiast w gospodarstwach domowych pracowników wyniosły 12,1 zł. W przypadku obu grup społeczno-ekonomicznych w całym analizowanym okresie wydatki te charakteryzowała tendencja wzrostowa, przy czym w rodzinach rolników wzrost ten wyniósł 6,6%, a pracowników 12,1%.

porównaniu z 1999 r. zmniejszyły się one o 24,2%. Natomiast wydatki na warzywa charakteryzowały się stagnacją, ponieważ średnioroczne tempo wzrostu kształtowało się na poziomie 0,01%. W gospodarstwach domowych rolników wydatki na owoce również zmniejszyły się, ale w znacznie mniejszym stopniu, natomiast wydatki na warzywa wykazywały tendencję wzrostową.

W obu badanych grupach społeczno-ekonomicznych porównywane były także przeciętne kwoty przeznaczane miesięcznie na osobę, na zakup ryb – w 2009 r. wynosiły około 6,32 zł. W strukturze przeciętnych miesięcznych wydatków stanowiły one 2,7% wydatków na żywność ogółem w rodzinach rolników oraz 3,2% w rodzinach pracowników. W badanym okresie wydatki na ryby w przypadku obydwu grup społeczno-ekonomicznych gospodarstw domowych wykazywały tendencję malejącą.

Znaczącą pozycję w strukturze rozchodów na artykuły żywnościowe zajmują wydatki na napoje bezalkoholowe. W tej grupie produktów w 2009 r. odnotowano duże różnice w przeciętnych miesięcznych wydatkach na osobę, albowiem w gospodarstwach domowych pracowników było to 20,06 zł, a rolników 14,53 zł. Należy podkreślić, iż w obydwu grupach gospodarstw domowych w badanych latach obserwowano systematyczny wzrost tych wydatków. W ostatnim roku analizowanego okresu w porównaniu do 1999 r. wydatki na napoje bezalkoholowe wzrosły o 24,2% w rodzinach pracowników oraz o 37,3% w rodzinach rolników. Duża dysproporcja pomiędzy gospodarstwami domowymi pracowników i rolników występuje również w zakresie wydatków na soki owocowe i warzywne. Rodziny rolników przeznaczają na ten cel przeciętnie 1,42 zł miesięcznie na osobę,

Przeciętny poziom wydatków na oleje i pozostałe tłuszcze zwierzęce w 2009 r. wynosił 9,75 zł na osobę miesięcznie w gospodarstwach domowych pracowników oraz 11,26 zł w gospodarstwach domowych rolników. W badanych latach wydatki te systematycznie spadały w rodzinach pracowników średniorocznie o 2,7%, natomiast w rodzinach rolników o 2,4%. Udział wydatków na oleje i pozostałe tłuszcze w wydatkach na żywność w 2009 r. w obu grupach gospodarstw kształtował się podobnie i wynosił około 5,0%. Zbliżone kwoty w gospodarstwach domowych obu analizowanych grup wydawano miesięcznie w 2009 r. na masło i było to przeciętnie 3,6 zł. W obu też grupach gospodarstw w badanym okresie wydatki te wykazywały taką samą tendencję spadkową (o 26%). Porównywalne kwoty (około 5,65 zł) przeznaczano miesięcznie w analizowanych grupach społeczno-ekonomicznych na zakup tłuszczy roślinnych.

Również udział wydatków na cukier, dżem, czekoladę, miód i inne wyroby cukiernicze w wydatkach na żywność w całym analizowanym okresie jest mało zróżnicowany między gospodarstwami domowymi pracowników i rolników. W 2009 r. rodziny pracowników przeznaczyły na zakup tego rodzaju artykułów żywnościowych 13,95 zł, natomiast rodziny rolników 14,79 zł. W obu też grupach wielkość tych środków zmniejszyła się w analizowanych latach o około 4,9%.

Podsumowanie

Analizując kształtowanie się poziomu i struktury wydatków w gospodarstwach domowych pracowników i rolników można stwierdzić, że dla rodzin rolników charakterystyczny jest duży udział spożycia naturalnego w spożyciu żywności ogółem, dlatego w ich przypadku kupuje się mniej artykułów żywnościowych wysoko przetworzonych i o wyższej cenie [Gulbicka, Kwasek 2001]. Z porównania wydatków na poszczególne artykuły żywnościowe w gospodarstwach domowych pracowników i rolników wynika, że dla grupy rolników charakterystyczny jest tańszy model spożycia. W wydatkach przeznaczanych na żywność przeważają produkty podstawowe, o niskim stopniu przetworzenia i niższej elastyczności dochodowej popytu, takie jak: pieczywo i przetwory zbożowe, mięso, mleko i jaja. Jednocześnie rodziny rolników kierują mniejsze środki na artykuły droższe, o wyższym stopniu przetworzenia, postrzegane przez nie jako luksusowe, do których możemy zaliczyć: sery, jogurty i napoje mleczne oraz soki owocowe i warzywne [Poczta, Michota-Katuliska 2007]. Na podstawie przeprowadzonej analizy można wysnuć kilka wniosków.

1. Poziom przeciętnych miesięcznych wydatków na żywność na osobę w latach 1999-2009 był wyższy w gospodarstwach domowych rolników w porównaniu do gospodarstw domowych pracowników. W obu grupach społeczno-ekonomicznych średnioroczne tempo zmian analizowanych wydatków wynosiło -0,6%.
2. Badane grupy gospodarstw wydają przeciętnie miesięcznie porównywalne kwoty na zakup pieczywa i produktów zbożowych, ryb, tłuszczy roślinnych, warzyw i cukru.
3. Dla gospodarstw domowych rolników charakterystyczny jest duży udział spożycia naturalnego w spożyciu żywności ogółem. Większy więc udział w miesięcznych wydatkach stanowią mięso, mleko, jaja, oleje i pozostałe tłuszcze.
4. W badanym okresie elastyczności dochodowe popytu na większość artykułów żywnościowych w przypadku obu grup gospodarstw domowych były mniejsze od 1. Wyjątek stanowiły jogurty oraz soki owocowe i warzywne, dla których wskaźnik ten dla gospodarstw rolników wynosił odpowiednio 1,41 i 1,09. Świadczy to o tym, że produkty te są dla rolników dobrem luksusowym.

Literatura

- Goryńska-Goldmann E., Sznajder M. 2005: Zróżnicowanie w sposobie odżywiania się bogatych i biednych kategorii społecznych w Polsce. *Rocz. Nauk. SERiA*, t. VII, z. 3, 35-41
- Gulbicka B., Kwasek M. 2001: Wpływ dochodów na spożycie żywności w gospodarstwach domowych. IERiGŻ, Warszawa.
- Poczta W., Michota-Katuliska E. 2007: Zmiany poziomu konsumpcji w gospodarstwach domowych rolników w warunkach gospodarki rynkowej. Wyd. Akademii Rolniczej w Poznaniu, Poznań.
- Rocznik Statystyczny. 2009: GUS, Warszawa.
- Woś J. 2003: Zachowania konsumentów-teoria i praktyka. Materiały dydaktyczne AE w Poznaniu, Poznań.
- Wysocki F., Lira J. 2005: Statystyka opisowa. Wyd. Akademii Rolniczej w Poznaniu, Poznań.

Summary

This paper is a continuation of research, which described changes of food expenditures in Polish households. A comparison of employee and farm households was conducted taking into account expenditure level on basic food products.

Adres do korespondencji:

dr Anna Fabisiak
 Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu
 Katedra Ekonomii i Polityki Gospodarczej w Agrobiznesie
 ul. Wojska Polskiego 28, 60-637 Poznań
 tel. (61) 846 60 91, e-mail: fabisiak@up.poznan.pl